

Мельницька О. В.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Кудельська О. В.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

МАРКЕРИ ВВІЧЛИВОСТІ ТА ЇХ РОЛЬ В АНГЛОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті охарактеризовано поняття ввічливості, що притаманне комунікативним актам англomовного середовища. В процесі вивчення англійської мови роль ввічливості нерідко недооцінюється, проте самі носії англійської мови дбають про культуру мовлення та дотримуються певних правил аби залишатися ввічливими і тактовними співрозмовниками. Метою даної статті є дослідження можливих способів вираження ввічливості на основних рівнях мовної системи.

Для того щоб продемонструвати свою ввічливість, носії англійської мови вдаються до використання відповідних граматичних конструкцій, лексичних одиниць і навіть інтонаційних моделей. Автори статті розкривають поняття модальності та її багатогранні прояви у досягненні ефекту ввічливості. На даному етапі науковці, що довгий час займалися вивченням модальності в контексті вираження ввічливості, не приділили цьому поняттю значної уваги, тому ця тема досі викликає науковий інтерес та є основою для подальших досліджень.

В даній роботі також описано найбільш часто вживані лексичні одиниці, які вже давно стали кліше для носіїв мови. Коли англійці прагнуть висловити прохання або пропозицію, вони зазвичай звертаються до фіксованих виразів, що надають повідомленню більш тактовного та ввічливого забарвлення. Крім того, інтонація є невід'ємним компонентом вираження ввічливості, оскільки за допомогою спадної або висхідної інтонацій, реципієнт може краще зрозуміти намір та повідомлення свого співрозмовника.

У результаті засвідчено важливість дотримання правил ввічливого спілкування та шанобливого ставлення в англomовному середовищі задля досягнення комунікативних цілей.

Ключові слова: комунікативний акт, стратегія спілкування, модальність, лексична одиниця, просодика, інтонаційна модель.

Постановка проблеми. В часи стрімкої глобалізації, коли міжкультурні контакти значно міцнішають, важливо приділити значну увагу на складові ввічливості в спілкуванні, інакше культурний конфлікт буде невідворотним. Поняття «ввічливості» можна розглядати як загальноприйнятну належну поведінку в суспільстві, що виражається безпосередньо через стиль мовлення, етикет та ступінь формальності ситуації. Така поведінка має на меті слідування певним встановленим соціальним правилам, які забезпечують засоби спілкування з точки зору ввічливості. Загальне уявлення про ввічливість, що все ж залишається незмінним в різних культурах це використання стандартних форм взаємодії, а саме уникнення нецензурної лайки, стигматизації та конфліктів, прояв поваги до інших. Таким чином, соціальний аспект ввічливості виражається через взаємовідносини між індивідами всередині соціальної групи.

Втім, ввічливість не можна вважати універсальним поняттям, оскільки, не зважаючи на міжмовні подібності та відмінності в вираженні ввічливості, загальноприйняті норми поведінки будуть варіюватися залежно від середовища. Відповідно, дуже складно бути міжкультурно ввічливим і тактовним співрозмовником, оскільки ввічливість є «універсальною мовною змінною» [15, с. 32-40]. Оскільки, поняття «ввічливості» тісно пов'язане із соціальною поведінкою та може змінюватися відповідно до культурного середовища, то його слід розглядати поруч із соціальними та культурними характеристиками конкретної територіальної одиниці. Наприклад, сучасний американський прояв ввічливості це демонстрація симпатії та дружелюбності, тоді як азіатський – шанобливе ставлення до співрозмовника. Звичні всім маркери ввічливості в українській мові на кшталт «Дякую» чи «Будь-ласка» можуть мати іншу

конотацію в англomовному середовищі. Якщо на запитання *'Would you like a pancake?'* англієць відповість *'Thank you!'*, це означатиме «Так», відповідно початкове значення фрази змінюється. Ступінь ввічливості залежить від багатьох факторів, таких як стиль мовлення, формальність ситуації, середовище та безпосередні мовці, що залучені до комунікативного акту. В процесі вивчення англійської мови в україномовному середовищі, поняття «ввічливості» досить часто ігнорується. Таким чином, коли українець вступає в комунікативний акт із носієм англійської мови, виникає непорозуміння на радше культурному рівні. Для того щоб уникнути можливих конфліктних ситуацій та негативних емоцій, україномовний студент повинен ознайомитися із певними особливостями культурної поведінки англієців на лінгвістичному рівні. В даній роботі, ми розглядатимемо специфіку англійського середовища та ключові маркери ввічливості притаманні саме носіям англійської мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням поняття «ввічливості» у різні періоди займалися чимало зарубіжних та вітчизняних вчених. Дана тематика висвітлювалась в різних галузях, в антропології, лінгвістиці, педагогіці, психології тощо. Важливим першоджерелом прийнято вважати працю Дж. Сірла та Дж. Остіна про теорію комунікативного акту, де ввічливість виступає одним із ключових компонентів. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть з'явилося чимало вагомих праць, які описували теорію ввічливості як важливу комунікативну стратегію, спрямовану на комфортну, безконфліктну взаємодію відповідно до соціальної етики. Таким чином, автори зазначали необхідність дотримання певної тактики в спілкуванні та використання відповідних лінгвістичних засобів. Лінгвісти П. Браун і С. Левінсон у своїй праці запропонували модель ввічливості, де охарактеризували дане поняття та описали два основних типи – позитивну та негативну ввічливість.

Д. Кристал, у своєму розділі про прагматику, розглядає поняття «ввічливості» в широкому аспекті, адже вчений зауважує, що ввічливість прослідковується майже на всіх рівнях мовної системи. Відтак, ввічливості притаманні певні особливості на граматичному, лексичному та фонологічному рівнях. Таким чином, дане поняття може відображати соціальний статус чи роль мовця. Науковці Дж. Ліч та Дж. Свон стверджують, що на граматичному рівні ввічливість найкраще виражається через часові форми та модальні дієслова.

Відомі лінгвісти С. Валькова та Р. Болінгер, в свою чергу, акцентують увагу на тому, що ввічливість є культурно-обумовленим поняттям, а тому, найбільша складність полягає в можливості залишатися міжкультурно-ввічливим та тактовним учасником будь-якого комунікативного акту.

Мета та завдання дослідження.

Основною метою даної статті є дослідження поняття «ввічливості» та її лінгвістична реалізація в англomовному словесному дискурсі. Дана стаття доводить, що ввічливість є ключовим компонентом в англomовному середовищі, оскільки регулює та активно впливає на комунікативну поведінку притаманну носіям англійської мови. Завданнями даної статті є:

- дослідити та охарактеризувати поняття «ввічливості», обґрунтувати її роль в англomовному середовищі;
- описати можливі шляхи проявів ввічливості на граматичному рівні, дати характеристику модальності, іншим граматичним структурам;
- дослідити лінгвістичні особливості вираження ввічливості на лексичному рівні;
- оцінити роль просодичних елементів в контексті ввічливого спілкування.

Оскільки ввічливість вважається однією із ключових стратегій в англomовному середовищі, то відповідно будь-який комунікативний акт буде успішним за умови обізнаності в використанні певних лінгвістичних особливостей та ввічливого стилю спілкування. Такими особливостями прийнято вважати вживання доречних лексичних одиниць, емфатичних та просодичних маркерів, лексичних обмежувачів або «перегородок (hedges)», граматичних та синтаксичних засобів, на кшталт, модальних дієслів, активного та пасивного станів, запитальних конструкцій, підрядного способу, тощо.

В реалізації англomовних комунікативних актів різного типу, *модальність* відіграє найбільш важливу роль, оскільки модальні дієслова в англійській мові є сильними індикаторами ступеня ввічливості. Термін «модальність» довгий час використовувався науковцями для позначення низки різноманітних аспектів, як логіки так і лінгвістики. Існують численні підходи до цього поняття, що зумовило цілу низку наукових робіт, які досліджують семантичні та прагматичні особливості цього поняття. Однак, модальність в лінгвістиці є досі повністю невизначеною завдяки розмаїттю значень та широкому змісту модальних одиниць. Модальність може використовуватися в різноманітних контекстах, виражаючи взаємні

відносини між мовцем і мовленнєвою інтенцією, а також мовцем і слухачем в процесі спілкування. Здебільшого, модальність є засобом для демонстрації власної думки чи ставлення до думки або ситуації, вираженої в реченні [11, с. 145-167]. Модальність супроводжується відповідними маркерами, які можна визначити як синтаксичні структури або лексичні елементи, що сигналізують про ставлення мовця до змісту того, про що говориться.

У своїх напрацюваннях Дж. Ліч представив логічну систему, що є основою модальності і базується на основних чотирьох модальних дієсловах – *may, can, must, have to*, що виражають дозвіл, зобов'язання, здатність, необхідність. На думку вченого дані модальні дієслова досить тісно пов'язані за значеннями та в деяких випадках можуть використовуватися як протиставлення. Таким чином, Дж. Ліч описав основні найбільш розповсюджені значення даних модальних дієслів [10, с. 71]. Проте, аналізуючи детально можливі інтерпретації модальних дієслів та функції, що останні можуть виконувати в різних ситуаціях, ми прийшли до висновку, що велика кількість модальних дієслів є семантично невизначеними або навіть багатозначними. Модальні дієслова досить важко інтерпретувати, оскільки їх значення мають як логічний, так і прагматичний аспект. Відповідно, такі логічні поняття як «необхідність» чи «зобов'язання» досить часто можуть модифікуватися під впливом зовнішніх факторів, психологічним тиском співрозмовників або ж проявів ввічливості, тактовності, поблажливості, іронії.

В процесі спілкування, коли англійці намагаються висловити **прохання** або **пропозицію**, вони часто звертаються до питальних конструкцій та використовують модальні дієслова *could, might, would*, які є більш тактовними та менш категоричними, ніж *can, may, will*. Наприклад: '*Would you close the door, please?*'; '*Could I use your laptop?*'.

Критичні зауваження будуть звучати менш імперативно й радикально, якщо застосувати модальні дієслова. Наприклад: '*You could say it without shouting!*'; '*You may be wrong here.*'; '*Your yesterday's behavior was extremely rude. How would you react if I behaved like that?*'. Англійці використовують модальні дієслова у міжособистісному повсякденному спілкуванні аби уникнути прямого вираження власних бажань або почуттів. Такі кліше або ж фіксовані ввічливі формули є шаблонними конструкціями умовних, підрядних та питальних речень.

Досить часто вербального вираження ввічливості можна досягти за допомогою умовних речень, наприклад: '*If I were in your shoes, I'd definitely inform the boss.*'; '*It would be much easier to fix the issue, if you weren't that careless!*'; '*If you caught a taxi on time, we wouldn't think about any apologies*'. Такого роду речення слугують своєрідною тактикою мовця висловити своє ставлення до того, що відбувається, а саме дати непрямі поради, висловити докір або ж невдоволення поведінкою співрозмовника.

В англійській розмові досить часто можна почути так звані **лексичні обмежувачі** або «**перегородки (hedges)**», що часто передують модальним дієсловам. Наприклад: '*I don't really know if you could pay the fare for both of us because I left my wallet at home...*'. В даному реченні лексичний обмежувач «*I don't know*» надає прохання більш ввічливої форми. Висловлюючи бажання чи пропозицію носії англійської мови доволі часто звертаються до сполучень '*I would say... / I'd like... / I'd prefer... / I'd dare...*'. Наприклад: '*I would like to have a coffee if you don't mind!*' or '*I'd think about calling her today to be on the safe side*'. Якщо в процесі спілкування виникає бажання порадитися стосовно якогось питання, англійці вживають стандартні структури із модальними дієсловами, як-от, '*I'd like to know your opinion / attitude towards this matter...*'; '*I'd bother to ask you...*'; '*I'd prefer asking you first*'. За допомогою таких виразів, мовець демонструє повагу та шанобливе ставлення до свого співрозмовника.

Не зважаючи на вище зазначені приклади, англійська мова має досить добре розвинену лексичну систему, а тому надає можливість носіям апелювати до абсолютно різних мовленнєвих одиниць, відтак одну і ту ж саму думку можна висловити по-різному за допомогою вдало підібраних синонімічних виразів. Вираження модальності не є виключенням, тому, аналізуючи цей аспект в даній роботі варто звернутися не лише до модальних дієслів, але й таких виразів, як *be able to, be going to*, модальних прикметників й прислівників *necessary / necessarily, probable / probably, feasible / feasibly, possible / possibly, perhaps, maybe, presumably*, вставних структур *I believe, I'm certain, I reckon, I'm sure*. Наприклад, '*Probably it is not a very good idea. You'd better forget it!*'; '*I'm not sure about the consequences. It might be dangerous!*'; '*I'm afraid I'm not able to finish the project. Perhaps, you'd better cancel the meeting.*' [2, с. 196]. Висловлюючи прохання або пропозицію, мовець повинен вдало підібрати лексичні

одиниці, що безумовно сприяють мінімізувати нав'язування чи маніпулювання співрозмовником. В даному випадку ефективним буде використання дієслів минулого та майбутнього часу, що пом'якшують висловлювання мовця. Відтак, наступний вислів в наказовому способі *'Call me later, I'm busy now!'* звучить доволі радикально та вороже в англійському середовищі, тому англійці радше скажуть – *'Would you be so kind as to call me later?'*; *'Will you call me a bit later, please?'* або ж *'I was wondering if you could call me later because I'm rather busy at the moment.'*; *'I was hoping if we could connect later.'* Дієслова в минулих та майбутніх формах ніби віддаляють саме прохання в часі, змушуючи співрозмовника вважати його менш терміновим та більш ввічливим.

В контексті поняття про ввічливість досить важливо згадати **просодіку** – інтонаційне забарвлення мовлення. За допомогою просодики змісту будь-якого висловлювання можна надати емоційного окрасу або ж модифікувати чи повністю змінити значення конкретного висловлювання. За просодичними рисами, що наявні в мовленні, можна визначити вік, стать, походження, рід діяльності, особисту чи групову ідентичність мовця. Просодика також сприяє більш яскравому вираженню емоцій, таких як хвилювання, нудьга, дружлюбне ставлення, зацікавлення, а також надає мелодійної і ритмічної форми висловлюванню. Таким чином, у будь-якому комунікативному акті ситуаційний контекст має вирішальне значення [16, с. 115]. Просодика відіграє вирішальну роль у прояві ввічливості, оскільки невербальні сигнали, інтонація, темп та тон голосу є досить інформативними в процесі спілкування [9, с. 434-441]. З метою проілюструвати роль просодики, порівняймо наступні приклади *'Would you pay a visit on Sunday?'* та *'Would you leave me alone?'*. Обидва приклади побудовані за допомогою використання структури *'Would you.'*, що в англійському середовищі вважається ввічливим звертанням до співрозмовника. Проте, досить очевидно, що перший приклад має позитивний зміст, в той час як другий – негативний. Стверджувати напевне все ж неможливо, оскільки ситуаційний контекст та інтонація обох висловлювань невідомі.

Англійці дуже серйозно ставляться саме до інтонації висловлювання, оскільки вона може повністю змінити значення останнього. Прийнято вважати, що для того щоб досягнути найбільш ввічливого ефекту варто застосувати **висхідну інтонацію** (rising tone) – *'Do you think it's funny?'*. Проте, якщо вимовити те ж саме речення зі **спад-**

ною інтонацією (falling tone) то воно набуде різкого та суворого характеру.

Висхідна інтонація вважається домінантною та соціально адекватною в англійському середовищі. Даний тип інтонації здебільшого притаманний ввічливим пропозиціям. Наприклад, якщо вимовити наступний приклад із **низькою висхідною інтонацією** (**low-rise**) *'Would you like to have a bite?'*, то для англійців це сигналізуватиме ввічливий інтерес мовця. Більш того такий тип інтонації свідчить про формальність ситуації. З іншого боку, **висока висхідна інтонація** (**high-rise**) є показником невимушеності, несерйозності, безтурботності, що вказує на неформальність ситуації.

Однак, у випадку, коли мовець навпаки просить про допомогу (*'Can you help me?'*) висхідна інтонація буде розцінюватися як зарозуміле чи надмірне ставлення; в такому разі варто застосувати **спадно-висхідну інтонацію** (**fall-rise**). Даний тип інтонації надає будь-якому проханням більш зацікавленого та дружлюбного тону. Більш того, саме інтонація висловлювання натякає співрозмовникові на подальший хід спілкування. Вважається, що висхідна інтонація налаштовує співрозмовника на відповідь, оскільки є більш ввічливою, тоді як спадна інтонація навпаки чітко демонструє, що мовець не бажає продовжувати розмову і його висловлювання є завершальним [18, с. 1521-1549].

Висловлювання в наказовому способі (імперативи) зазвичай є доволі різкими, однак, вдало підібрана інтонація може значно вплинути на реакцію слухача. На думку Е. Гімсона, «ввічливі імперативи, які принаймні вказують на те, що слухач має право відмовитися, вимовляються з висхідною інтонацією, що, на відміну від нисхідної інтонації, пом'якшує імперативне висловлювання». Наприклад, наступне висловлювання *'Don't brag about that!'* звучатиме категорично та різко, якщо мовець застосує спадну інтонацію, та навпаки оптимістично в разі використання висхідної інтонації [7, с. 271].

У своїх працях Дж. Охала стверджує, що універсальні соціальні реакції на кшталт, проявів шанобливого та ввічливого ставлення, підпорядкування, впевненості або ж її відсутності, можна чітко простежити в різних типах інтонацій. Наприклад, якщо мовець досить швидко та різко змінює типи інтонацій, це свідчить про певний ступінь домінування. Коли ж мовець планує отримати певну інформацію, ввічливість та повага є надзвичайно доцільними; відповідно

використання різких інтонацій не рекомендовано, мовлення навпаки має бути виваженим та спокійним [13, с. 7-11].

В результаті дослідження можна стверджувати, що інтонація відіграє важливу роль у вираженні ввічливості. Дане явище включає не лише контекстуальні особливості, а й гучність чи темп мовлення, чітку артикуляцію, паузи. Таким чином, інтонація може слугувати запорукою успішного завершення діалогу, або ж навпаки призвести до неприємних наслідків чи непорозуміння.

Висновки. Проведений аналіз мовного матеріалу дозволив дійти висновку про те, що англійці цінують приватність, а тому їх культурні норми

вимагають більш віддаленого та формального стилю поведінки. Ввічливість є невід'ємною частиною будь-якої англійської розмови, а тому навіть міжособистісне спілкування англійців має шанобливий та стриманий характер. Ключовими факторами будь-якого комунікативного акту в англійському середовищі є доречні форми висловлювання, що проявляються на різних мовних рівнях. Такі висловлювання максимально пом'якшують мовлення, мінімізують тиск на слухача, знижують наві'язування чи маніпуляції з боку мовця. Відтак, від того наскільки добре обізнаними та компетентними є співрозмовники залежить продуктивність та результат будь-якої розмови.

Список літератури:

1. Кузьменкова Ю.Б. От традиций культуры к нормам речевого поведения британцев, американцев и россиян / Ю.Б. Кузьменкова. – М., 2005. – 56-64 с.
2. Ларина Т.В. Стратегии негативной вежливости, или стратегии отдаления в английской коммуникации (в сопоставлении с русской) / Т.В. Ларина // Россия и Запад: диалог культур. – М., 2003. – Вып. 10. – 315 с.
3. Соколова, Н.Л. Английский речевой этикет. Монография. М.: Изд-во УДН, 1991. 92 с.
4. Формановская, Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход [Текст] / Н.И. Формановская. М.: Рус. яз., 2002. 216 с.
5. Blum-Kulka Sh., Hase J., Kasper G. Cross-Cultural Pragmatics: Requests and Apologies: Norwood: Ablex, 1989. 1-34 p.
6. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage: Cambridge University Press, 1987. 324 p.
7. Gimson A. C. and Cruttenden, A. Gimson's Pronunciation of English (sixth edition). London: Edward Arnold, 2001. 413 p.
8. Hirose, K. and Kawanami, H. and Ihara, N. Analysis of intonation in emotional speech, INT-1997. 185-188 p.
9. LaPlante, D. A. and Ambady, N. On how things are said: Voice tone, voice intensity, verbal content, and perception of politeness. Journal of Language and Social Psychology Vol. 22(4), 2003. 434-441 p.
10. Leech, Geoffrey, N. Principles of Pragmatics, London and New York, Longman, 1983. 392 p.
11. Lyons, J. Semantics Vols. 1 and 2. London: Cambridge University Press, Vol 1, 1977. 371 p.
12. Márquez Reiter, R. Linguistic Politeness in Britain and Uruguay. Amsterdam: John Benjamins, 2000. 12-43 pp.
13. Ohala, J. J. An Ethological Perspective on Common Cross-Language Utilization of F0 of Voice. Phonetica, Vol. 41(1), 1984. 1-16 pp.
14. Swan, M. Practical English Usage (3rd edition). Oxford: Oxford University Press, 2005. 655 p.
15. Válková, S. Politeness as a communicative strategy and language manifestation (a cross-cultural perspective). Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. 105 p.
16. Vlčková-Mejvaldová, J. Prozodie, cesta i mříž porozumění: Experimentální srovnání příznakové prozodie různých jazyků. Praha: Karolinum, 2006. 203 p.
17. Wennerstrom, A. Intonational Meaning in English Discourse: A Study of Non-Native Speakers. Applied Linguistics, Vol. 15, 1994. 399-420 pp.
18. Wichmann, A. (2004). The intonation of please-requests: A corpus-based study. Journal of Pragmatics, Vol. 36, 2004. 1521-1549 pp.

Melnytska O. V., Kudelska O. V. MARKERS OR POLITENESS AND THEIR ROLE IN ENGLISH-SPEAKING ENVIRONMENT

The article delineates the concept of politeness, which is a key component in any communicative act of the English-speaking environment. In the process of learning English, the role of politeness is often underestimated, but native English speakers care about the culture of speech and follow certain rules to remain polite and tactful interlocutors. The major purpose of this article is to study possible ways of expressing

politeness at the levels of the language system. In order to show their politeness, English speakers resort to the use of appropriate grammatical constructions, lexical units and even intonation patterns.

The authors of the article reveal the concept of modality and its multifaceted manifestations in achieving the effect of politeness. At this stage, scholars who have long studied modality in the context of politeness have not paid much attention to this concept, thus this topic is still evokes scientific interest and can provide a good basis for further research.

This paper also describes the most commonly used lexical items that have long been considered as clichés by native speakers. When making a request or suggestion, English native speakers usually tend to use fixed expressions that provide a message with a more tactful and polite tint. In addition, intonation is an integral component of politeness, because with rising or falling tones, the recipient can better understand the intention and message of an interlocutor.

As a result, the paper proves the significance of following the rules of polite communication and respect in the English-speaking environment in order to achieve communicative goals.

Key words: *communicative act, communication strategy, modality, lexical unit, prosodics, intonation pattern.*